

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

**Інститут історії, етнології та права
Кафедра всесвітньої історії**

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **Генрік Сенкевич – визначний польський письменник та
громадський діяч**

студентки 4 курсу ВІІ групи
Галузь знань 0203 Гуманітарні науки
Спеціальності 6.020302 Історія
Тітаренко Інни Дмитрівни

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент
Тучинський Віталій Анатолійович

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Вінниця – 2016 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	2-11
РОЗДІЛ I Життєвий та творчий шлях Сенкевича	
1.1 Огляд життєвого і творчого шляху автора.....	12-21
1.2 Творчість Генріка Сенкевича в оцінках Івана Франка.....	21-24
РОЗДІЛ II. Місце творчості автора у світовій культурі	
2.1 Творчий доробок та світове визнання автора.....	25-32
2.2 Культурно-історична мотивація створення роману Сенкевича «Вогнем і мечем».....	32-37
РОЗДІЛ III. Громадська діяльність	
3.1 Візит Генріка Сенкевича до Львова.....	38-40
3.2 Участь у громадському житті	40-44
ВИСНОВКИ	45-52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	53-59
ДОДАТКИ	60-68

ВСТУП

Класик польської літератури, чудовий новеліст, один із найславетніших майстрів історичного роману за всю історію його розвитку, Сенкевич завоював своїми творами широку популярність і читацьку любов не тільки у себе на батьківщині, але і за її межами. За кількістю перекладів іншими мовами він перевершив багатьох польських художників слова, в тому числі і знаменитих поетів, давно визнаних вчителями і духовними вождями свого народу. У нашій країні його твори почали переводити і видавати більше ста років тому. З тих пір читацький інтерес до Сенкевичу не слабшає.

Чому зобов'язаний Сенкевич такою славою? Звичайно, перш за все художньої виразності своїх творінь, вмінню створювати живі і яскраві образи, писати просто, дохідливо і на рідкість захоплююче. Уже в ранній творчості він виявив здатність розбудити в читача гаряче і невіддільне співчуття до героїв, які з'являлися на сторінках його книг, заявив про себе як художник-реаліст, що володіє гострозорою спостережливістю, що бачить темні сторони сучасної йому дійсності і вміє сказати про них правдиво і відверто .

Історичні романи Сенкевича зайняли чільне місце в золотому фонді польської художньої культури. Для них характерні цікавість розповіді, велика кількість пригод, динамічність сюжету, мовне майстерність і пластичність образів. Остання якість особливо важливо: адже Сенкевич не просто захоплює читача (захоплюючі книги створювалися і іншими авторами), він його вчить, виховує, облагороджує. Романи знаменитого письменника знайомлять нас з людьми незвичайними, казково яскравими і разом з тим близькими читачеві кращими рисами свого морального обличчя. Вірність і благородство, сила духу і безстрашність, стійкість в біді і вміння вище власних турбот поставити служіння високим цілям, любов до батьківщини, життєва активність - ось які якості сконцентровані в позитивних героїв книг Сенкевича, в тих, кого він любить і зображує, не приховуючи своєї любові. Але одночасно письменник вміє показати і засудити зраду, підступність, себелюбство, розбудити в читачі

гнів проти зла в людині і в стосунках між людьми, Створює він і образи різнопланові, трагічні і прикрашені блиском гумору, малює людей, чий вигляд суперечливий, в кого поєднуються гарне в погане, але при цьому незмінно вірить в людину, в його здатність подолати слабкість і підбадьоритися. Для широкою польського читача книги Сенкевича багато в чому стали школою патріотизму. Написані в важке для народу час, вони підтримували віру в краще майбутнє, будили інтерес до вітчизняної історії, зміцнювали національну самосвідомість. За кордоном вони привернули увагу численної читацької аудиторії до минулого і сучасного польського народу, та його багату культуру, ознайомили з деякими особливостями польського національного характеру, а своїм морально-емоційним змістом впливали на шанувальників Сенкевича не менш, ніж в його рідній країні. Соціально-побутові романи письменника отримали, мабуть, більш скромну, в порівнянні з історичними, популярність. Але що проявилися в них письменницька пильність до змін в звичаї і інтересах суспільства, виразність в змалюванні персонажів, навіть другорядних, розмаїття барв, при цьому використаних, дали і цим творам довге життя.

У літературній долі Сенкевича були свої складності. Ідейний вигляд письменника був неоднозначний і суперечливий, зазнавав змін, відчував зростаючий вплив соціального консерватизму, послаблює часом - в більшій чи меншій мірі - суспільне значення його творів. Захоплене читацьке сприйняття і за життя письменника, і після його смерті в ряді випадків розходилося з судженнями критиків і вчених. Деякі літератори-демократи, справедливо критикували консервативні тенденції в творчості Сенкевича і передбачали, що за слабкі сторони його книг схопляться (так і було) глашатаї польського націоналізму, в полемічному захопленні іноді принижували художню значимість його творів, а іноді, визнаючи її, недооцінювали гуманістичний зміст творчості письменника. Не можна, однак, не відзначити, що читацьких симпатій Сенкевич ніколи не втрачав. Вірні йому залишалися й ті, хто визнавав вузькість його ідей, але дорожив художником яскравим і своєрідним. Доля

творчої спадщини письменника показала неправоту тих істориків літератури, які, вирішуючи проблему Сенкевича, пропонували визнати його лише майстром захоплюючого оповідання і творцем образів легендарно-казкового звучання. Присутність Сенкевича в національній культурі продовжує носити і в наш час активний характер. Це підтверджує хоча б той гарячий прийом, який надав глядач фільмів, поставлених за його романами - «Хрестоносці», «Пан Володийовський», «Потоп».

Звичайно, сьогоднішній читач дивиться на Сенкевича по-своєму, інакше, ніж сучасники письменника. Незмінною, проте, залишається радість від спілкування з художником, який створив світ чудових героїв, чиї долі так хвилюють і захоплюють всіх, хто звертається до книг прославленого майстра польського слова.

18 грудня 2015 року польський Сенат прийняв постанову, згідно з яким 2016 рік оголошено Роком Генріка Сенкевича. «Своєю творчістю і громадською діяльністю Сенкевич будив суспільну свідомість, вчив пишатися приналежністю до польської культури, любити батьківщину і вміти жертвувати собою заради неї», - підкреслили депутати.

За ініціативу проголосувало 79 сенаторів, один утримався від голосу. Приводом заснувати Рік Сенкевича стало сторіччя з дня смерті письменника, яке буде відзначатися в 2016 році.

Отже, **актуальність** запропонованого дослідження зумовлена потребою фундаментального й усебічного аналізу життя та творчості Генріка Сенкевича. Автор подає повну характеристику творчості Генріка Сенкевича в оцінках інших письменників, зокрема Івана Франка. Наводяться історичні мотивації створення романів автора, а також розглядається постать Генріка Сенкевича як громадського та культурного діяча.

Об'єктом та предметом дослідження є життєвий та творчий шлях Генріка Сенкевича та характеристика його романів.

Мета роботи – полягає у висвітленні специфіки життя та діяльності Г.Сенкевича, та характеристику його праць через реконструкцію досвіду художньої культури попередніх епох (бароко та романтизму), джерельного контексту та художньої топіки. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- визначити конкретні витoki фактографічних даних романів;
- проаналізувати специфіку життя та діяльності Г.Сенкевича;
- висвітлити основні досягнення Г.Сенкевича у світовій літературі;
- розглянути типологічні особливості історіографічних праць та польських пам'яток як джерел творів, на їхньому тлі з'ясувати своєрідність історіософської концепції романів;
- з'ясувати фактори, що впливали на становлення творчої особистості Генріка Сенкевича;
- Окреслити проблематику та ідейно – естетичний пафос роману «Вогнем і мечем»;
- Охарактеризувати постать Генріка Сенкевича як громадського та культурного діяча.

Теоретико-методологічною основою дослідження є історико-літературний і компаративний методи, літературознавчі прийоми інтертекстуального, риторичного, семантичного та структурно-семантичного аналізу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній здійснено спробу комплексного аналізу життя та творчості Генріка Сенкевича.

Теоретичне і практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів для подальшого вивчення прози Г.Сенкевича; певних студій, зокрема, над еволюцією історичного роману в польській літературі, а також для підготовки відповідних розділів у підручниках і

лекційних курсах з історії польської літератури та українсько-польських літературних зв'язків.

Обсяг і структура роботи: робота містить 68 аркушів та складається з вступу, трьох розділів кожен з яких містить по два підрозділи, висновків, списку використаної літератури та додатків.

Історіографія даної теми є достатньо всебічною. Найбільш активно на роман Сенкевича зреагував Володимир Антонович. У своїй праці «Польско-русские соотношения XVII в. в современной польской призме (по поводу повести Г. Сенкевича «Огнем и мечем»)» [33] він піддає твір польського письменника гострій критиці і відзначає його невідповідність історичним подіям 1648 – 1651 років.

Останнім часом українська історіографія досить об'єктивно розглядає події Хмельниччини і, зокрема, постаті Богдана Хмельницького та Яреми Вишневецького – найяскравіших постатей війни між Україною та Річчю Посполитою 1648-1657 років.

Так, В. Смолій і В. Степанков у своїй праці «Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет»[25], спираючись на ґрунтовну документальну базу, простежують основні аспекти життєвого шляху Богдана Хмельницького, висвітлюють обставини, що зумовили формування його ціннісних орієнтирів і світогляду, мали вплив на політичний вибір. На відміну від критичного опису і створення непривабливого образу гетьмана у романі «Вогнем і мечем» Г. Сенкевича, тут Б. Хмельницький – державотворець, дипломат, полководець, гетьман, політичний діяч, людина. В. Смолій та В. Степанков вписали постать гетьмана в широкий історичний фон, де існують інші історичні діячі, чия діяльність і доля торкаються засновника Української держави.

Аналізували і оцінювали діяльність Яреми Вишневецького у своїх дослідженнях ряд істориків. Наприклад, П. Кралюк («Ярема Вишневецький – герой чи антигерой») висловлює досить сміливу думку, що «без ... Яреми Вишневецького ми б не мали української нації в її нинішній культурній

конфігурації» [40] . Він, в якійсь мірі протегуючи Г. Сенкевичу, намагається дати пояснення тим чи іншим діям князя. Л. Мельник («Князь Ярема Вишневецький») [42] звертає увагу на позитивну господарську діяльність Яреми на території України, Ю. Рудницький («Ієремія Вишневецький: спроба реабілітації») [18] показує князя нам в іншому світлі і робить спробу реабілітувати його постать для українського суспільства. Натомість Т. Чужа [27] і О. Гурка [9] у своїх дослідженнях звертають увагу на значне перебільшення Сенкевичем і польською історіографією в цілому заслуг Я. Вишневецького.

Намагаючись заперечити досить таки суб'єктивну оцінку, яку Г. Сенкевич дав козацтву й українському суспільству, культурі загалом, ми звернулися до праць дослідників: В. Щербака («Антифеодальні рухи на Україні напередодні національно-визвольної війни (1648-1654)») [22], Б. Флоря («Отношение украинского казачества к Речи Посполитой во время казацких восстаний 20-30-х годов XVII века и на начальном этапе народно-освободительной войны») [51,], П. Саса («Ціннісні орієнтації запорозького козацтва до Визвольної війни: «права», «свободи», «вольності») [19], В. Степанкова («Антифеодальна боротьба в роки визвольної війни та її вплив на формування української держави») [20], М. Рудакевич («Українська національна ідея в період гетьманування Б. Хмельницького»), Ф. Шевченко («Про народ і класи на Україні під час визвольної війни 1648–1654 рр.») [56] та ряд інших. У своїх працях історики з'ясовували причини козацького повстання, погляд козацтва та інших прошарків козацтва на польське панування, розглядали ідею української державності в період гетьманування Богдана Хмельницького.

У романі Г. Сенкевича «Вогнем і мечем» перемоги української сторони або замовчуються, або недооцінюються, коли, натомість, військові здобутки поляків возвеличуються й іноді, навіть, з перебільшенням. Інші факти можемо спостерігати в працях Ю. Мицика («Облога Збаража») [43], Т. Гриневича

(«Ольгерд Гурка і дискусії довкола історії Хмельниччини») [16], Н. Яковенко («Нарис історії середньочної та ранньомодерної України») [24] та ін.

Про Запорізьку Січ, крім вище зазначених авторів, писали Д. Яворницький («Історія запорозьких козаків») [23], В. Сергійчук («Іменем Війська Запорозького. Українське козацтво в міжнародних відносинах XVI – XVII ст.») [19], Д. Наливайко («Козацька християнська республіка: Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках») [17] та ін. У цих працях знаходимо заперечення суб'єктивного бачення Сенкевичем запорожців як «варварів», «дикунів», які далекі від культури і здатні на жахливі, нелюдські вчинки.

Найбільш цікаві праці польських авторів Г. Барича («Ludwik Kubala, historyk XVII wieku.») [7], О. Гурки («Ogniem i mieczem» a rzeczywistość historyczna») [9], В. Томкевича («Jeremi Wiśniowiecki (1612 – 1651)») [11]. Г. Барич дає характеристику поглядам Л. Кубалі, на праці якого у своєму романі спирався Г. Сенкевич.

Роман «Вогнем і мечем» розкритикував Ольгерд Гурка. Він зауважив, що Сенкевич при написанні роману не зважав на реальні історичні події і показав їх з іншого ракурсу.

Монографія В. Томкевича «Яремія Вишневецький» – спроба прослідкувати еволюцію князя Вишневецького від свавільника до жертвовного патріота, а також виділити його «позитиви» і «негативи».

Стосовно дослідження життєвого і творчого шляху Генріка Сенкевича і його твору, то уваги варті праці Л. Шепелевича («Генрік Сенкевич») [60], Х. Флориньської-Лалевич («Генрік Сенкевич») [59], М. Зимомрі («Якщо вогнем і мечем, то без світла : інтерв'ю з Юліушем Сенкевичем») [58], Т. Чужої [27], А. Фемелиди («Г. Сенкевич. Его литературная эпоха, жизнь, труды и мысли») [21] та ін.

Джерельна база даної роботи переважно зосереджена на романах автора, найголовнішим джерелом нашого дослідження є трилогія Генріка Сенкевича.

Роман «Вогнем і мечем» [6], став частиною його трилогії, створений в роки бездержавності Польщі. Тому письменник намагався «укріпити серця» своїх співвітчизників, звертаючи увагу на давні події історії своєї держави, підносячи і окреслюючи ореолом героїчності відомих тогочасних польських діячів (зокрема, Ярему Вишневецького) і показуючи Україну, її народ та провідних діячів у негативному світлі. Звісно, з таким відношенням до української спільноти і викривлення історичних реалій, роман і його автор не могли не зазнати критики як зі сторони українських істориків, так і зі сторони своїх співвітчизників. Натомість Річ Посполиту зображено як високорозвинену цивілізовану державу, яка бореться з протиправними діями повстанців на «своїх» землях.

В «Трилогії» Сенкевич продемонстрував величезний епічний талант: вміння будувати сюжет, як створювати яскраві образи персонажів і пам'ятні епізоди, точно описувати побутові деталі й доречно використовувати архаїзми. Сам письменник не був надто скромним: він цінував свій дар, але величезна популярність романів перевершила навіть його очікування. Він почав як автор історико-пригодницьких книг з патріотичним гаслом, які писав як для ідеї, так і для грошей, а закінчив як народний провісник. Цю роль він прийняв серйозно і з гідністю. Його популярність була підтверджена і за кордоном, завдяки перекладам на більш ніж двадцять мов. Всі три частини «Трилогії» були екранізовані, а театральну версію «Вогнем і мечем» зіграли в театрі Сари Бернар в 1904 році. Зрозуміло, що тільки цим колом названих джерел та літератури повне висвітлення нашої проблеми не може вичерпуватися.

Історичним романом, який приніс письменникові найбільший успіх, тобто Нобелівську премію з літератури (1905), стала книга «Камо грядеши» («Quo vadis»), опублікована в «Газеті польській» в 1895-96 рр .. Сенкевич представив в ній Рим при цезарі Нероні з усією розкішшю та високою інтелектуальною культурою. У цьому язичницькому світі в таємниці народжується новий християнський світ.

Сенкевич, який добре знав як давню, так і сучасну літературу Риму, представив яскраву деталізовану картину двору цезаря, створив яскраві образи Нерона, поета Петронія, філософа Сенеки... Образи же ранніх християн вийшли досить слабкими з художньої точки зору. Однак саме християнські цінності дозволили письменникові отримати Нобелівську премію. Роман був перекладений на понад 40 мов, за його мотивами була створена опера (Жан Нуже, 1909 рік), Фелікс Нововейский написав ораторію, Ян Стіка – картину. Було зроблено також кілька екранізацій.

Однак, уже названа історіографічна база дозволяє в більш ніж потрібному обсязі дослідити проблему й досягти поставлених цілей, що, звичайно, не може бути обмеженням для нових наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Боплан Гійом Левассер. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн, сіра де Боплана [Електронний Ресурс] : бібліотечний освітньо-інформаційний портал «Ізборник» / Гійом Левассер де Боплан ; [пер. з фр. Я. І. Кравця, З. П. Борисюк]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/boplan/opys.htm> .
2. Величко Самійло. Літопис [Електронний Ресурс] : бібліотечний освітньо-інформаційний портал «Ізборник» / Самійло Величко. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/velichko/vel.htm> .
3. Глибокий мул. Хроніка Натана Гановера [Текст] / [наук. ред. пер. й авт. комент. Н. Яковенко]. - К. : Дух і літера, 2010. - 179 с.
4. Діаріуш Казимира Філіпа Обуховича (фрагменти) // Волинські історичні записки. Збірник наукових праць. – Т. 1. – Житомир: вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2008. – С. 187 – 193.
5. Лясота Е. Щоденник / Еріх Лясота // Жовтень. – 1988. – № 11. – С. 47 – 54.
6. Сенкевич Г. Вогнем і мечем : роман / Генрік Сенкевич. – Харків : Фоліо, 2008 . – 638 с.

Книги одного автора

7. Barycz H. historyk XVII wieku. В кн.: Barycz H. Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich. – t. 2. – Kraków, 1963. – 435 s.

8. Bujnicki T. Sienkiewicza «Powiesci z lat dawnych». – Kraków: Studia, 1996. – S. 215.
9. Górka O. «Ogniem i mieczem» a rzeczywistość historyczna / Olgierd Górka. – Warszawa: wydawnictwo Ministerstwa Obrony, 1986. – 263.
10. Surzyńska-Błaszak - 100-lecie przyznania Henrykowi Sienkiewiczowi literackiej Nagrody Nobla. – Poznań, 2005.
11. Tomkiewicz W. Jeremi Wiśniowiecki (1612 – 1651) / Władysław Tomkiewicz. – Warszawa: nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1933. – XVI, 406 s.
12. Вервес Г. Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадянських взаємин / Г. Вервес. – К., 1957. – 365 с.
13. Горский И. К. Исторический роман Сенкевича / И. К. Горский — М., 1966.
14. Горский И.К. Польский исторический роман и проблема историзма / И.К. Горский. - М., 1963.
15. Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський. – К., 1995. – 524с.
16. Мельник Б. В. Довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII–XX століття / Мельник Б. В. - Львів: "Світ", 2001.
17. Наливайко Д. С. Козацька християнська республіка: Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках / Д.С. Наливайко. – К.: Дніпро, 1992. – 495 с.
18. Рудницький Ю. Ієремія Вишневецький: спроба реабілітації. (Есеїстична розвідка) / Юрій Рудницький. – Львів: літературна агенція Піраміда, 2008. – 300 с.
19. Сергійчук В. Іменем Війська Запорозького. Українське козацтво в міжнародних відносинах XVI – XVII ст. / В. Сергійчук. – К.: Україна, 1991. – 252 с.

20. Степанков В. С. Антифеодальна боротьба в роки визвольної війни та її вплив на формування української держави / В. С. Степанков. – Львів, 1994. – 246 с.
21. Фемелиди А. М. Г. Сенкевич. Его литературная эпоха, жизнь, труды и мысли / А. Фемелиди. – СПб., 1972. – 416 с.
22. Щербак В. О. Антифеодальні рухи на Україні напередодні визвольної війни (1648–1654 рр.) / В. О. Щербак – К.: Наукова думка, 1989. – 125 с.
23. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків / Д. Яворницький. – Львів.: Світ, 1991. – Т. 2. – 392 с.
24. Яковенко Н. Нарис історії середньочної та ранньомодерної України / Н. Яковенко. [3-є вид., перероблене та розшир]. – К.: Критика, 2006. – 584 с.

Книги двох і трьох авторів

25. Смолій В. А. Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Либідь, 1993. – 502 с.

Без автора

26. Зарубіжна література ХХ століття. – Львів: Світ, 2000. – 452 с.

Автореферати дисертацій

27. Чужа Т. В. Історичний роман Генріка Сенкевича «Вогнем і мечем»: джерела і художній дискурс: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філологічних наук : спец. 10.01.03 «Література слов'янських народів» / Т. В. Чужа. – К., 2007. – 20 с.

Матеріали конференцій, періодичні видання, збірники праць та серійні видання

28. Ankieta «Polityki». Sienkiewicz göra7/ Gazeta Wyborcza. – 17.11.1999.
29. Sienkiewicz H. Wywiad udzielony W. Kurczewskiemu. «Kraj», 1894, № 21 // Цит. за: Bujnicki T. Henryk Sienkiewicz – «Quo vadis».

30. Sienkiewicz H. List do Marii Radziejowskiej // Sienkiewicz H. Dzieła. – Т. 56. – Warszawa, 1951. – С. 111.
31. Szczublewski J. Żywot Sienkiewicza. – Warszawa, 1989. – С. 350—351.
32. Андрухович Ю. Забави з вогнем і мечем // Критика. – 1999. – № 9 (23). – С. 29-30.
33. Антонович В. Польско-русские соотношения XVII в. в современной польской призме (По поводу повести Г. Сенкевича «Огнем и мечем») / Владимир Антонович. // Киевская старина. – 1885. – Т. XII. – С. 44 – 78.
34. Газета "Gazeta Lwowska", 1900, №99.
35. Газета "Kurier Lwowski", 1900, №№ 119, 120, 124, 125.
36. Газета "Діло", 1900, №№ 85, 87, 88.
37. Грабович Г. Польсько-українські літературні взаємини: питання культурної перспективи // Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка. – К.: Основи, 1997. – 604 с.
38. Діаріуш Казимира Філіпа Обуховича (фрагменти) // Волинські історичні записки. Збірник наукових праць. – Т. 1. – Житомир: вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2008. – С. 187 – 193.
39. І. Франко - рецензія на книгу О. Брюкнера «Dzieje literatury polskiej w zarysie» // ЗНТШ. – 1903. – Т. 13. – С. 28.
40. Кралюк П. М. Ярема Вишневецький - герой чи антигерой / П. М. Кралюк // Освіта і управління : Науково-практичний журнал . – 2009 . – Т. 12. – №1 . – С. 47 – 53.
41. Лимонов Ю.А. Предисловие // Сенкевич Г. Огнём и мечом. М. 2005.
42. Марценішко В. ХІХ століття як доба національного відродження Польщі (штрихи до теми) / В. Марценішко // Літературознавство. Фольклористика. Культурологія : Наукові записки кафедри укр. літ-ри та компаративістики / М-во освіти і науки України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : Брама, 2006. – Вип. 5. – С. 65-82.

- 43.Мицик Ю. Облога Збаража (1649 р.): відоме й невідоме / Ю. Мицик // Український історичний журнал. – 2008. – № 5. – С.15 – 38.
- 44.Павлович В. Генрих Сенкевич // Сенкевич Г. Повести и рассказы. М. 1949.
- 45.Пауткин А.А. Исторический роман Г. Сенкевича «Огнём и мечом» и русская литература // Вестник МГУ. Серия 9. Филология. 1997. №1.
- 46.Підлущкий О. Поляки і українці вже ніколи не розмовлятимуть «вогнем і мечем»?// День. – 1998. – №123. – С. 8-9.
- 47.Радишевський Р. Література та історія в романі «Вогнем і мечем» Генріка Сенкевича//Філологічні дослідження
- 48.Радковець П., Радковець І., Генрік Сенкевич у Львові. Сторіччя, "Поступ", 5 травня 2000 р.
- 49.Рудакевич О. М. Українська національна ідея в період гетьманування Богдана Хмельницького / О. М. Рудакевич // Вісник ТДТУ. – 1996. – №1. – С. 18 – 24.
- 50.Сисин Ф. Вправи з політичної коректності // Критика. – 1999. - № 9 (23).
- 51.Флоря Б. Н. Отношение украинского казачества к Речи Посполитой во время казацких восстаний 20-30-х годов XVII века и на начальном этапе народно-освободительной войны / Б. Н. Флоря // Славяноведение. – 2002. – №2. – С. 171 – 189.
- 52.Франко І. Польський селянин в освітленні польської літератури // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К., 1988. – Т. 45. – С. 206.
- 53.Франко Т. Іван Франко про Богдана Хмельницького // Вітчизна. – 1954. – №4. – С. 126.
- 54.Чужа Т. В. Непольські джерела роману Генріка Сенкевича «Вогнем і мечем» / Тетяна Чужа // Українська полоністика. – 2007. – № 3-4. – С. 338 – 350.

55. Чужа Т.В. Топос «перевернутого світу» у романі Г.Сенкевича «Вогнем і мечем» / Т. В. Чужа // Слово і час. – 2003. – №1. – С. 51 – 55.
56. Шевченко Ф.П. Про народ і класи на Україні під час визвольної війни 1648–1654 рр. / Ф. П. Шевченко // Середні віки на Україні. – К., 1973. – С. 50 – 55.
57. Шевчук Ю. «Вогнем і мечем» як чинник української культури//Критика. – 1999. – №9 (23).

Електронні ресурси

58. Зимомря М. Якщо вогнем і мечем, то без світла : інтерв'ю з Юліушем Сенкевичем [Електронний ресурс] : щоденна всеукраїнська газета / М. Зимомря // День. – 2004. Режим доступу : <http://incognita.day.kiev.ua/yakshho-vognem-i-mechem-to-bez-svitla.html> .
59. Флоринська-Лалевич Х. Генрік Сенкевич [Електронний ресурс] : інтернет-портал, присвячений на польській культурі, створений Інститутом Адама Міцкевича / Х. Флоринська-Лалевич. – Режим доступу : <http://culture.pl/ru/artist/genrik-senkevich> .
60. Шепелевич Л. Ю. Генрік Сенкевич [Електронний ресурс] : онлайн бібліотека / Л. Ю. Шепелевич. – Режим доступу : http://az.lib.ru/s/shepelewich_1_j/text_0030.shtml .